

DIGNITAT, HISTÒRIA I MISTERI D'UN CONCEPTE

Ramon Alcoberro

Segons el DIEC, dignitat és un sinònim de “respecte”. Concretament: “el respecte que mereix algú”. Secundàriament és també un càrrec honorífic i la persona que posseeix tal càrrec. És una definició molt pobra, potser perquè en el marc mental ibèric sempre s’ha valorat molt més “l’honor” (que al cap i a la fi tan sols és allò que les senyores portaven entre les cuixes en temps de Calderón de la Barca). Dignitat (ho va dir Raymond Chandler) és una paraula que no admet plural. Va molt més enllà de l’autoestima i és el concepte sobre el qual s’articula la Declaració dels Drets Humans. Des de Kant la dignitat ha expressat el dret a ser valorat com una persona i no com un objecte. Convé no perdre-la per un rosegó de pa.

“Tots els éssers humans neixen lliure i iguals en dignitat i en drets”, diu la Declaració universal dels drets humans. Però la dignitat és un concepte difícil de definir -i encara més difícil d’exercir. Ser digne, o millor “fer-se digne”, és una lluita. Significa un esforç constant per no claudicar davant les humanes misèries. Quan els castellans fan un pilar davant de la presó de Soto del Real, quan uns vaguistes defensen el seus drets o quan una dona diu no a una proposició que li sembla inacceptable, la dignitat es posa en joc d’una manera rellevant. En la societat moderna, sovint governada des de la por, la dignitat és una força moral imprescindible per oposar-se a les malvestats del món. Potser també és l’únic que ens protegeix de la por a la mort. Per al filòsof moral James Griffin (On Human Rights, 2008), la dignitat deriva de la possibilitat que algú “pugui arribar a ser allò desitjat”. I per fer-la possible existeixen els drets humans, que impliquen uns mínims de protecció social davant la misèria, la guerra i el dolor. Però la dignitat és un dels conceptes morals -i per extensió, també polítics- amb uns límits més complexos. Per a alguns és, com a molt, una convenció o un acord tàcit (¿hi ha formes de comportament “indignes” o són simplement mal educades?). Per a altres la dignitat és un atribut de la vida humana, la capacitat per ser lliure i per autodeterminar-se a cada moment. Finalment, hi ha qui la considera un element de la voluntat. La dignitat pot ser un sinònim del respecte o la consideració que mereix una persona.

Ser digne no és qüestió de quantitat, (no s’expressa per “més o menys”) sinó una qualitat; i a més resulta intangible. No s’expressa necessàriament ni en una manera de viure, ni amb una forma de vestir o de parlar. Però paradoxalment tothom sembla d’acord a considerar que hi ha formes de viure, de vestir o de parlar que resulten indignes. Vet aquí un d’aquests conceptes paradoxals que agraden als filòsofs. A més, la dignitat té un contingut polític directe. En bona teoria, la dignitat, com la llibertat, ha de ser protegida pels poders públics, perquè sense el respecte radical a aquest parell de grans mots, no hi ha cap possibilitat de convivència mínimament seriós. Tot plegat és prou complex. Quan es parla de la “dignificació de la política” caldria afegir que sense uns mínims de dignitat personal dels polítics, cap contracte civil no té la mínima credibilitat.

Petita història d’una gran idea

En la Constitució alemanya (la famosa Llei Fonamental, escrita per superar el nazisme); la dignitat apareix a la primera ratlla de l’article primer: “La dignitat de l’ésser humà és intangible (*Der Würde des Menschen ist unantsthar*). Tots el poders públics tenen el deure de respectar-la i protegir-la”. Potser l’experiència dels camps nazis hi té alguna cosa a veure amb aquest redactat. Sovint de la dignitat només se’n sap alguna cosa quan algú l’ha perdut. En tot cas

aquest fou un concepte filosòfic abans de convertir-se en principi jurídic. Però a diferència d'altres grans paraules no ve del grec, sinó que neix a Roma en l'estoïcisme tardà. La dignitat només va aparèixer en escena quan els drets polítics dels individus ja eren prou assentats. A les darreries de la República romana semblava que no n'hi havia prou amb la llibertat, l'autonomia o el respecte a la vida privada. "*Dignitas*" (i *gravitas*, la seriositat) són dos conceptes que apareixen en Ciceró, per referir-se a la necessitat de salvaguarda davant qualsevol forma de submissió personal o política. La *dignitas* sumava la virtut cívica i el mèrit i correspondria al que posteriorment s'ha anomenat "noblesa d'esperit". Implicava alhora la posició pública i el reconeixement. Per a un romà era pràcticament l'objectiu de la vida. No tan sols implicava que els ciutadans són amos d'ells mateixos; al mateix temps, la "*dignitas*" expressava un reconeixement públic i fins i tot una posició social que és inseparable d'una vida viscuda "com cal". S'ha pogut dir que la dignitat dels moderns no és altra cosa que l'extensió a tota la humanitat dels privilegis que el dret antic atorgava al llinatge i al estatus. En definitiva, amb la reivindicació de la dignitat l'home comú s'eleva per sobre de la mediocritat i aspira a l'excel·lència.

La dignitat particular de l'home també fou reconeguda ben aviat pel cristianisme. Però ara no sorgia del reconeixement cívic, sinó que l'home era "imago Dei". Encara bona part de la predicació de Joan Pau II i de Benet XVI ha girat al voltant de la dignitat de l'home, vinculada a la sacralitat de la vida. En el Gènesi el món és manifestació de la glòria de Déu i, per tant, totes les coses del món estan vinculades a la peculiar dignitat que Déu hi ha posat. Però si s'observa l'ús que en feu Tomàs d'Aquino és obvi que el concepte continua estant vinculat al món antic. "Dignitat" és un afer seriós, un honor que no admet broma i que pertany a tots els gèneres de l'Ésser. (Déu, els àngels i els humans) en funció de la seva importància en l'escala mateixa de la vida. L'humanisme del Renaixement feu un pas decisiu en l'afirmació de la dignitat, com a característica pròpia i exclusivament humana, vinculant el fet de tenir dignitat amb el de ser humà, val a dir racional. El florentí Pico della Mirandola (1463-1494) al seu *De dignitate homine* veu en l'home un "plastus et flictor" (és a dir algú que es modela i s'inventa a si mateix), l'amo d'un mateix. Aquesta és encara avui la definició del subjecte. Pico considerava l'home "un gran miracle" i és si no el creador, el màxim exponent de la tesi humanística de "la cadena del ser", que en síntesi ve a dir que de Déu fins al més mínim element de la natura hi ha una cadena que inclou i lliga totes les formes vives, cosa que les fa dignes i alhora les vincula íntimament.

Va ser Kant a la *Fonamentació de la metafísica dels costums* qui va donar al concepte de dignitat la seva significació actual. Per a Kant totes les coses tenen un valor, però algunes tenen també preu, mentre que altres resulta impossible de reduir-les a un preu o a una quantitat. La dignitat és allò que té valor en si mateix, però que no és susceptible de convertir-se en objecte d'intercanvi, de negoci o de comerç. La dignitat no té preu. És un valor absolut vinculat, com diu el filòsof, "al ser raonable en general". De la mateixa manera que Rousseau havia afirmat que l'home que accepta ser esclau deixa de ser home, també, per a Kant, qui abdica de la seva dignitat perd la seva pròpia humanitat. La dignitat és un intangible que fa possible el ser humà dels humans. Per dignitat no podem ser tractats com a objectes (coses) ni ser objectes d'intercanvi sinó com que se'ns ha de tractar com a subjectes lliures. Deshumanitzar-se és deixar de ser un mateix, perdre la dignitat o, d'una altra manera, convertir-se en objecte a disposició d'un altre. Traduït al llenguatge jurídic que s'imposà a partir de la II Guerra Mundial, això vol dir que la dignitat no és susceptible de negociació. No està a disposició dels altres ni tampoc un mateix pot alienar-la sense degradar-se profundament. Dignitat, llibertat i igualtat formen la base dels drets humans fonamentals. Per això elements com la seguretat, la igualtat jurídica, la identitat personal i la limitació del poder de l'Estat són elements comuns imprescindibles per a

una vida viscuda dignament. La dignitat segons la traducció contemporània del pensament kantianista està vinculada a la capacitat que les persones poden tenir de portar la seva vida per uns o altres camins. Tota vida humana que no pot autodeterminar-se és, en conseqüència indigna. I el mateix es podria dir de les societats on l'autodeterminació és un tabú.

Hi ha límit a la dignitat?

En filosofia moral es diu que la dignitat és un concepte "inherent" a la persona humana i això té dues conseqüències. En primer lloc que no pot ser trepitjada sense produir un greuge irreparable a algú. Però també significa que qui ha perdut la dignitat, ho ha perdut radicalment tot. Viure indigne és passar a mort civil. Tot i ser un intangible, la dignitat pròpia (i la del grup) és el que permet organitzar relacions socials, establint la confiança mútua. La dignitat és un dret de primer nivell com el dret a la vida, la igualtat fonamental o la llibertat de pensament, consciència i religió. Això vol dir que és un dels que es consideren inviolables i fonamentals. Tant la Declaració Universal de 1948 com el Pacte Internacional de 1966 pengen conceptualment d'aquest concepte.

El concepte de dignitat, però, té unes fronteres borroses, que mai no han deixat de provocar dubtes i debats. Sembla obvi que es pot aplicar a l'exigència de drets per a les minories (incloent-hi el "dret a la diferència") tot i que no estigui gaire clara la diferència entre dignitat teòrica i egoisme pràctic. El lligam entre drets fonamentals i dignitat no és qüestionable. Les dificultats, però, han resultat especialment difícils d'abordar en l'àmbit de la bioètica, quan s'ha volgut plantejar "la dignitat" de la vida com a criteri mèdic. A partir d'aquí el concepte s'ha anat fent complicat. L'església catòlica ha argumentat bona part del seu rebuig a l'avortament i a l'eutanàsia en la dignitat humana i el concepte de dignitat era un dels preferits dels papes Joan Pau II i Benet XVI a l'hora d'atacar una modernitat que ells consideraven mancada de valors moral i, en conseqüència, indigna. L'any 2008, un article de Steven Pinker, "L'estupidesa i la dignitat", obrí un debat que encara dura. Pinker és un neurobiòleg i filòsof ateu que es va revoltar contra un informe de 55 pàgines del Consell Presidencial sobre Bioètica creat per George W. Bush i que usava el concepte de "dignitat" per oposar-se a tota una sèrie d'investigacions mèdiques.

Pinker va respondre, bàsicament, que la dignitat és un concepte sobrevalorat i que, per la seva dificultat a l'hora de definir-lo, no podia servir com a eina per aturar el desenvolupament de nous fàrmacs o de noves estratègies contra la malaltia. Ho argumentà a un triple nivell: en primer lloc, la dignitat és relativa. Un victorià eminent consideraria indigne sortir al carrer sense un coll de camisa emmidonat i per a nosaltres, en canvi, és perfectament normal. Veure les mitges d'una dona era una indignitat a principis del segle passat i no ho és ara. Per tant la dignitat deu ser cosa de cada cultura i, a l'extrem, de cada individu, però canvia al llarg del temps i, per tant, unes o altres expressions de "dignitat" (canviants) no poden ser un criteri polític o jurídic universal.

A més, la dignitat és un valor fungible, que pot ser intercanviat per coses més pràctiques com ara la vida, la salut o la seguretat. Qualsevol que hagi passat per un examen rectal a l'hospital – o que hagi passat el control de seguretat d'un aeroport – sap que la dignitat te la jugues més sovint del que voldries. Finalment, la dignitat pot ser usada com arma per a fer mal, perquè té un punt retòric. Que la dignitat dels musulmans pugui ser posada en dubte per Salman Rushdie en escriure *Els versicles satànics*, o que la dignitat d'un dictador qualsevol no suporti un acudit, no deixa de ser una de les moltes conseqüències desagradables d'un excés de dignitat mal entesa. Com va argumentar Pinker: "En una societat lliure no es pot atorgar al govern poders

per il·legalitzar capteniments que ofenguin algú, simplement perquè l'ofès pot inventar-se un hipotètic dany futur a partir de no res". En definitiva, la dignitat també es pot perdre per un excés de retòrica. Les grans paraules, ja se sap, sempre han matat molt.